

Romantika, retorika, prosopopeia ...

Bevezető

Az itt következő esszé-válogatás a közelmúlt irodalomtudományának abból a (főként amerikai) diszkurzusából mutat be egy szeletet, amely a retorika és a romantika — vagy ha úgy tetszik, a „romantika retorikája” — iránti kitartó érdeklődésből bontakozott ki, s főként Paul de Man (illetve Geoffrey Hartman) kritikai munkássága nyomán vált mind erőteljesebb és produktívabb részévé az olvasás és a megértés mikéntje körüli vitáknak. Az angol romantika klasszikusának számító William Wordsworth, s a szélesebb ismertségnek örvendő Paul de Man és Jacques Derrida mellett szerepel a bizonyára kevésbé ismert Cynthia Chase, aki egyike — talán legmarkánsabb alakja — annak a kritikusi vonulatnak (Rodolphe Gasché, Carol Jacobs, Andrzej Warminski, Neil Hertz, Forest Pyle, Anselm Haverkamp, Werner Hamacher és mások), amely a de man-i nyomon haladva, masszív retorikai apparátussal és a romantika „eljävendő hagyatékának” szüntelen újraolvasásával igyekszik ismételtelen felvetni a történelem és az ideológia kérdéseit.

Az esszéket át- és összeszövő fogalmak, trópusok között egyebek mellett kiemelkedő helyet foglal el az arcrongálás, az alaköltés és alakvesztés, a szerzői név, a deixis, a megszólítás, a megszemélyesítés, az önéletrajz, az emlékezet, a gyász, valamint a sírfelirat és a véset figurája. Mindezeknél gyakrabban visszatérő fogalom azonban a prosopopeia (az arcadás retorikai alakzata), mely jelenlegi szerény ismertsége ellenére minden bizonnyal hamarosan kiveszi majd a részét a honi irodalomelméleti elképzelések alakításából. Talán elmondható, hogy ez a válogatás — néhány további írásmű

képzeletbeli hozzáadásával¹ — nagyjából lefedi azt a terepet, amit a prosopopeia értelmezői ezidáig bejártak. Ebben a rövid bevezetőben nincsen mód a fogalom részletesebb tárgyalására, bemutatására (de ez talán nem túl nagy veszteség, amennyiben bízunk az esszék alaposságában); a magam részéről ehelyett inkább egy verset ajánlanék az olvasó figyelmébe, kockáztatva ezzel az illusztrálás gesztusában rejlő mindenkori szakadékot a szándékolt és a megvalósult jelentés között, mégis lehetőséget adva egyúttal a versnek arra, hogy ne csak megjelenítsen valamely elvont problémahalmazt, hanem ténylegesen létre is hozza, színre is vigye a fentebb említett retorikai alakzatokat, s a velük járó zavart. Ez a zavar, attól tartok, régi ismerőse lesz mindazoknak, akiknek egyszer is valamilyen „HÜLYE AKI ELOLVASSA” típusú firkálmányra esett a pillantásuk. Keats „This living hand” kezdetű, címnélküli verse többek között talán éppen ezt a megzavarodást, vagyis a referencialitás, a kontextualizálás kérdését feszegeti. E kérdés jelenthette láthatóan a legnyugtalanítóbb problémát azoknak a filológusoknak is, akik a verset végül az alább olvasható körülményesen pontos és semmitmondó (de igen árulkodó) címmel látták el. A cím első szava („Föltehetőleg”) egyben jelzi a filológiai munka — de tágabban minden olvasói aktus — alapvetően erőszakos tételező gesztusát. Ez az erőszak egyébiránt sokban hasonlatos a megszólítás ellenállhatatlan, ténylegesen megragadó erejéhez, a prosopopeia „hallucinatorikus” működéséhez, ami megszólító és megszólított, elhunyt és túlélő kiazmikus helycseréjét okozza: „a holtak megszólaltatásával — a trópus szimmetrikus struktúrájának köszönhetően — az élők

¹ Itt mindenekelőtt olyan írásokra gondolhatunk, mint Paul de Man: „Hypogram and Inscription: Michael Riffaterre's Poetics of Reading” (in: *Diacritics* 11:4, 1981 tél, 17–35. és később Uő: *The Resistance to Theory*, Minneapolis-London: Univ. of Minnesota Press, 1986, 27–53.), Michael Riffaterre: „Prosopopeia” (in: *The Lesson of Paul de Man*, szerk. Peter Brooks, Shoshana Felman, J. Hillis Miller, *Yale French Studies*, 69, New Haven — London: Yale University Press, 107–123), Jonathan Culler: „Apostrophe” (in: Uő: *The Pursuit of Signs*, Ithaca: Cornell University Press, 1981, 135–154), Bettine Menke: „De Mans 'Prosopopöie' der Lektüre. Die Entleerung des Monuments” (in: *Ästhetik und Rhetorik. Lektüren zu Paul de Man*, Hrsg. von Karl Heinz Bohrer, Frankfurt: Suhrkamp, 1993, 34–78.), továbbá Neil Hertz, Barbara Johnson és J. Hillis Miller néhány tanulmányának részleteire. (A jelen válogatás szövegeiben előforduló fordítói magyarázatok [kapcsos zárójelben] találhatóak.)

ugyanazon oknál fogva egycsapásra némává válnak, beledermelve saját halálukba”.²

Keats verse, s a vers olvasása, feltartóztathatatlanul tettlegességig fajul. Föltehetőleg erre utalhatott Paul de Man, amikor a maga szerkesztette Keats-kötet előszavában e vers kapcsán „erőszakosan negatív formáról” beszélt³; s ez játszhatott szerepet abban is, hogy az alábbi vers az említett kötetben stratégiai helyre, a versgyűjtemény végére került.

Föltehetőleg Fanny Brawne-hoz írott sorok

E most meleg s kemény fogásra képes
kéz ha kihűlve pihenne a sír
jeges csöndjében, úgy kísértene
napod s fagyasztaná meg éji álmod,
hogy szíved vérét elapasztanád,
csak piros élet folyék ereimben,
és lelked megnyugodjék; — íme, itt van:
kinyújtom tefeléd.

(Kálnoky László fordítása)

Szeged

Fogarasi György

² Paul de Man: „Az önéletrajz mint arcrongálás” (in: *Pompeji* 1997/2–3, 105. o.)

³ Paul de Man: „Introduction” (in: John Keats: *Selected Poetry*, szerk. Paul de Man, New York: Signet, 1966) xxxiii. o.